

การพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย
THE DEVELOPMENT OF CRITERIA AND TEMPLE ADMINISTRATION SYSTEM
IN CHIANG RAI PROVINCE

หฤทัย อินทร์อุไร

Haruthai In-urai

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

Haruthai26@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักเกณฑ์การบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบในจังหวัดเชียงราย 2) พัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย และ 3) วิเคราะห์การบริหารจัดการวัดกับกิจการพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดเชียงราย โดยการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และจากการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า

1) รูปแบบการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบในจังหวัดเชียงราย พบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการวัดอย่างเป็นระบบ เช่น เจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารสูงสุด มีพันธกิจในการจัดการคณะสงฆ์ภายในวัดต้นสังกัดให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด ประกอบด้วย ความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความบริสุทธิ์ มีความยุติธรรม มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามพระธรรมวินัย และสำคัญที่สุดต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม

2) การพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย พบว่า หลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการวัด ประกอบไปด้วย ข้อมูลเบื้องต้น สภาพการพัฒนา การปกครอง ศาสนศึกษา การเผยแผ่ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณะสงเคราะห์ และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงรายมีการบริหารดังนี้ คือ การบริหารจัดการด้านการปกครอง การบริหารจัดการวัดในฐานะแหล่ง

ห้องเที่ยว การบริหารจัดการโดยใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัด การให้ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาหรือศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อวัดและประชาชน (มัคคุเทศก์) การบริหารการเงินของวัดควรกำหนดระเบียบให้มีผู้รับผิดชอบ

3) วิเคราะห์การบริหารจัดการวัดกับกิจการพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดเชียงรายพบว่า วัดในจังหวัดเชียงรายมีการบริหารจัดการดังนี้คือ การปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น โดยดำเนินไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎระเบียบของมหาเถรสมาคม เป็นต้น

คำสำคัญ: การพัฒนา; หลักเกณฑ์; ระบบการบริหารจัดการวัด

Abstract

This article has objectives to 1) study the management of temple model pattern in Chiang Rai, 2) develop criterions and management systems of temples in Chiang Rai Province, and 3) analyze the temple management and the Buddhist affairs of the temples in Chiang Rai province. This study is the qualitative research, using document and interviewing as collecting data tools. The research result was found that;

1) The management of temple model pattern in Chiang Rai was found in the systematic form of temple management, the abbot acted as the supreme manager with the mission to manage the Sangha within the temple to achieve maximum effectiveness, consisting of accuracy, appropriate, clear, fair, effective and in accordance with the Dharma discipline and most importantly, must keep up with the changes in social conditions.

2) The development criterions and management systems of temples in Chiang Rai Province contained with preliminary information, development conditions, governing, religious study, propagation, education welfare, public welfare, and the management system of the temples in Chiang Rai was as follows; management in governing, as tourist attraction venues, using information technology to publicize the

activities of the temple, providing knowledge on Buddhism or art and culture for the greatest benefit to the temple and the people (tourist guide) and should have the person to responsible for the temple's financial management. And

3) analyzing of the temple management and the Buddhist affairs of the temples in Chiang Rai province was found as follows; governing, education, education welfare, propagation, public utility and public welfare, etc., in accordance with rules and regulations of the Sangha Council, etc.

Key Words: Development, Criterions, Temple Management System.

บทนำ

วัด ถือเป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทย เนื่องจากวัดเป็นสถาบันหลักของสังคม ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน มีศาสนบุคคลากร ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ สามเณร เป็นตัวแทนของวัด ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ ถ่ายทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้แก่พุทธศาสนิกชนทุกระดับ เป็นศูนย์กลางแห่งความเชื่อและความศรัทธา เป็นสถานที่ศึกษาเรียนรู้ และถ่ายทอดวิทยาการต่าง ๆ เป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรม และเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เรียกได้ว่า วัดเป็นพื้นที่ที่สำคัญในการขับเคลื่อนสังคมและกิจการพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีต แต่วัดจะคงความเป็นศูนย์กลางของชุมชน ตามที่ได้กล่าวมาแล้วเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ปัจจัยทางด้านทุน ปัจจัยทางด้านบุคลากร ปัจจัยทางด้านทรัพยากร และปัจจัยทางการจัดการ บริหาร กล่าวคือ วัดจะต้องมีระบบการบริหารจัดการภายในวัดที่ดี มีการวางแผนอย่างมีระบบ โดยดึงการมีส่วนร่วมของศาสนบุคคลากรของวัดเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดอย่างเต็มศักยภาพ (พระครูวิสุทธิธานันท์คุณ, 2557)

การบริหารจัดการวัดในสมัยพุทธกาล มีลักษณะโครงสร้างที่มีพระพุทธเจ้า ทรงทำหน้าที่เป็นผู้บริหารสูงสุด ทรงบริหารจัดการวัดและคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ลักษณะการบริหารจัดการดังกล่าว ถือเป็นรากฐานสำคัญของการจัดการวัดในภายหลังพระองค์ทรงปรินิพพานไปแล้ว รูปแบบการบริหารจัดการวัด และการจัดการคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในด้านต่าง ๆ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับแนวทางการจัดการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน ที่ปรากฏในปัจจุบัน จะเห็นความสอดคล้องดังนี้ ด้านการปกครอง ในระยะแรกพระพุทธองค์ทรงบริหารจัดการหมู่สงฆ์ ด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเป็น

“พระธรรมราชา” เป็นผู้บริหารสูงสุดในองค์กร และทรงวางแนวทางในการบริหารจัดการ โดยทรงยึดหลัก “ธรรมาธิปไตย” คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ โดยพระพุทธเจ้าทรงประพจน์ธรรมและทรงใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร และทรงคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง หลักการบริหารจัดการดังกล่าวเป็นหลักการสำคัญที่ทรงใช้ควบคู่ไปกับการใช้ “พระธรรมวินัย” ในการปกครองหมู่สงฆ์ ต่อเมื่อมีพระสาวกมากขึ้น พระองค์ทรงบริหารด้วยการกระจายอำนาจให้มีผู้รับผิดชอบ ทรงแยกสมาชิกในองค์กรออกเป็นกลุ่มที่เรียกว่า พุทธบริษัท 4 โดยพระองค์ทรงมอบอำนาจในการตัดสินใจให้แก่คณะสงฆ์เป็นผู้บริหารจัดการหมู่คณะด้วยตนเอง ด้านการศาสนศึกษา และการศึกษาสงเคราะห์ การศึกษาของคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล จะทำการศึกษาจากพระพุทธเจ้าโดยตรง หรือศึกษาจากพระอรหันตสาวกแล้วท่องจำไว้ด้วยปาก (มุขปาฐะ) “การศึกษาสงฆ์” ในสมัยพระพุทธเจ้า เรียกว่า “ธุดะ” มี 2 อย่าง ได้แก่ คณธุดะ คือ การเรียนคัมภีร์ และวิปัสสนาธุดะ คือ การเรียนหลักการปฏิบัติ แล้วลงมือปฏิบัติกรรมฐาน ด้านการเผยแผ่ ถือเป็นการกิจหลักของพระพุทธเจ้า ในระยะแรกพระพุทธองค์ทรงเสด็จออกเผยแผ่เพียงพระองค์เดียว โดยได้แสดงธรรมจกกับปวตีสสูตรแก่ปัจจุวัคคีย์ทั้ง 5 ในกาลต่อมาเมื่อมีสาวกมากขึ้น ทรงดำริให้พุทธสาวกออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย ด้านการสาธารณูปการ สมัยพุทธกาลบริบทของพระสงฆ์จะมีเพียง 2 อย่าง คือ คณธุดะ เพื่อศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และวิปัสสนาธุดะ คือ ปฏิบัติตนตามทฤษฎีที่ได้ศึกษา ส่วนหน้าที่ของการสร้างวัด หรืองานทางด้านสาธารณูปการ เป็นภาระหน้าที่ของอุบาสก อุบาสิกา เป็นหลัก ด้านการสาธารณสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ในครั้งสมัยพุทธกาล นับว่าเป็นภารกิจแรกของพระพุทธองค์ ที่ทรงตั้งพระทัยในการประกาศพระศาสนา เพื่อให้พระพุทธศาสนาสงเคราะห์คนหมู่มาก โดยแนวความคิดหรือหลักการในการสงเคราะห์ของพระพุทธเจ้า ปรากฏชัดจากเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสงฆ์สาวกชุดแรก จำนวน 60 องค์ ไปประกาศพระศาสนา ดังพุทธพจน์รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์” (พระทีนวัฒน สุขสง, 2558)

ภายหลังพุทธกาล พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม มีการเผยแผ่หลักคำสอนไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งในดินแดนสุวรรณภูมิ ก็ได้รับเอาอิทธิพลความเชื่อในพระพุทธศาสนา ที่เผยแผ่เข้ามาตั้งแต่สมัยทวารวดี และที่เริ่มปรากฏชัดเจนตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัย ก็พบว่าพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้มาโดยตลอด รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์

รวมถึงการบริหารจัดการวัดในช่วงดังกล่าว ก็ยึดเอาพระธรรมวินัยหลัก แต่ก็ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องไปกับการปกครองในฝ่ายอาณาจักรใช้อำนาจรัฐและจาริตมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อยต่าง ๆ โดยอำนาจการบริหารวัด รูปแบบที่ปรากฏอย่างในสมัยสุโขทัย ยังปรากฏชัดเจนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น โครงสร้างอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ว่ากษัตริย์อาจแต่งตั้งสังฆราช และสมภารประจำวัดต่าง ๆ แต่ก็โดยเฉพาะวัดหลวงเท่านั้น ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็เป็นผู้มีส่วนในการเลือกหรือแต่งตั้งสมภารวัดราษฎร์ ที่ตนเป็นผู้สร้างหรือสนับสนุนอยู่ ขอบเขตอำนาจของสมเด็จพระสังฆราช ที่ตัดสินใจลงโทษหรือควบคุมพฤติกรรมพระสงฆ์ ที่อยู่ในที่ห่างไกลก็เป็นเรื่องทำได้ลำบาก หากแต่อาศัยชาวบ้านในชุมชนคอยควบคุมพฤติกรรมพระสงฆ์ของตนเอง ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการบริหารจัดการคณะสงฆ์ในอดีต ไม่ได้มีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง การบริหารจัดการวัดในส่วนภูมิภาค เจ้าอาวาสวัด เป็นผู้มีอำนาจในการบริหารกิจการต่าง ๆ ทั้งปวงของวัด เจ้าอาวาสทำหน้าที่และมีอำนาจในการจัดการ ดูแลรักษาวัด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน (วุฒินันท์ ก้นทะเตียน, 2563)

การบริหารจัดการวัดในสมัยปัจจุบัน มีรากฐานมาจากการบริหารจัดการวัดในรูปแบบการบริหารจัดการวัดในอดีตตั้งแต่สมัยพุทธกาล ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ การบริหารจัดการในกิจการต่าง ๆ ต้องอาศัยพระธรรมวินัย ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักยึดในการบริหารจัดการ จนภายหลังมีการประกาศบังคับใช้กฎหมายปกครองคณะสงฆ์ จึงจำเป็นต้องยึดแนวทางตามที่ระบุในกฎหมายคณะสงฆ์ดังกล่าว มาเป็นหลักในการบริหารจัดการวัดด้วย โดยกฎหมายปกครองสงฆ์ฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ รศ. 121 ต่อมาได้ยกเลิกและประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ ที่มีการรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่ส่วนกลาง โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นฝ่ายบริหาร มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในสังฆมณฑล ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และมีโครงสร้างการปกครองในลักษณะเป็นลำดับขั้น ส่วนภูมิภาคในระดับจังหวัด มีเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชาและมีเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสงฆ์ฆาธิการในระดับล่างสุด ทำหน้าที่การบริหารจัดการวัดตามบทบาทหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ และตามที่มหาเถรสมาคมมีมติ โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย (พระครูวินัยธรถวิล เรียบร้อย, 2557)

โดยสรุปแล้ว ลักษณะรูปแบบการบริหารจัดการคณะสงฆ์ และระบบการบริหารจัดการวัดดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าวัดมีระบบและรูปแบบการบริหารจัดการวัดที่อิงอาศัยวิธีการปฏิบัติ

ตามพระธรรมวินัย และตามบทบัญญัติและกฎหมายทางฝ่ายบ้านเมือง มาช่วยเอื้อเพื่อและนำมาเป็นแนวทางการบริหารจัดการวัดให้ดำเนินไปได้อย่างเหมาะสม ทั้งบทบาทการทำหน้าที่ของบุคลากรของวัด ตั้งแต่เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร ไวยาวัจกร และศรัทธา พุทธศาสนิกชน หากแต่เมื่อพิจารณาในสภาพปัญหาการบริหารจัดการวัดของวัดอีกจำนวนไม่น้อยที่ปรากฏในปัจจุบัน จะพบว่าวัดไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามกระบวนการบริหารจัดการวัดภายใต้การใช้พระธรรมวินัย หรือการใช้กฎหมายมากำกับดูแลได้เท่าที่ควรจะเป็น มีการเกิดปัญหาและอุปสรรคหลายประการ เช่น มีข้อพิพาทระหว่างวัดกับชุมชน เป็นต้น ด้วยสาเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษางานวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักเกณฑ์การบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและระบบการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบและวัดทั่วไปในจังหวัดเชียงราย ว่ามีรูปแบบ มีวิธีการ หรือมีระบบของการบริหารจัดการวัดเป็นอย่างไร มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร และมีแนวทางในการจัดการปัญหานั้นอย่างไร ตลอดจนเพื่อศึกษาว่าวัดต่าง ๆ มีระบบการบริหารจัดการที่เป็นมาตรฐานตามเกณฑ์ของการบริหารจัดการวัดหรือไม่ อันจะนำมาซึ่งหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดที่เป็นมาตรฐานของจังหวัดเชียงราย ที่วัดต่าง ๆ จะสามารถนำไปเป็นเกณฑ์มาตรฐาน สำหรับปรับประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการกิจการภายในวัด เพื่อให้วัดสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ ตามภารกิจของกิจการคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน และพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้อย่างมั่นคง ตามที่ควรจะเป็นสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบในจังหวัดเชียงราย
2. เพื่อพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย
3. เพื่อวิเคราะห์การบริหารจัดการวัดกับกิจการพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดเชียงราย

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัย เรื่องการพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย ได้ทบทวนวรรณกรรม ดังนี้ คือ

1. ภูมิรินทร์ นาคกัน (2561) ได้กล่าวถึง แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาหลักเกณฑ์และตัวชี้วัด พบว่า เกณฑ์เป็นการตัดสินระดับมาตรฐานของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กับทั้งใช้แสดงระดับ

ความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ กล่าวคือ ในการประเมินสิ่งต่าง ๆ เช่น การประเมินหลักสูตร การประเมินการเรียนการสอน เป็นต้น

2. พชรนันท์ จิระวัฒนภิญโญ (2562) ได้กล่าวถึง แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ พบว่า เป็นแนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการกำหนด แนวทางหรือนโยบาย การสั่งการ การอำนวยการ การสนับสนุน และการตรวจสอบให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ ตลอดจนกระบวนการนำทรัพยากรการบริหาร มาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามขั้นตอนการบริหารคือ 1. การวางแผน (Planning) 2. การบริหารจัดการองค์การ (Organizing) 3. การชี้นำ (Leading) 4. การควบคุม (Controlling)

3. ฉลอง ช่วยธานี บรรจบ บรรณรุจิ (2562) ได้นำเสนอหลักการบริหารจัดการวัดด้านการปกครอง และรูปแบบการบริหารปกครองสงฆ์ ในช่วงสมัยพุทธกาลและหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ในมิติต่าง ๆ ดังนี้ รูปแบบการบริหารปกครองสงฆ์ในมิติพระธรรมวินัย รูปแบบการบริหารจัดการปกครองวัดในมิติกฎหมาย และรูปแบบการบริหารปกครองวัดในมิติวัฒนธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความ งานวิจัย ในลักษณะการวิจัยเอกสาร ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ ที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักเกณฑ์และตัวชี้วัดการพัฒนา แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการวัด แนวคิดการจัดการกิจการพระพุทธศาสนา และการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการ

2. ดำเนินการกำหนดพื้นที่การวิจัย และกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยพื้นที่การวิจัยแบ่งเป็น 2 พื้นที่ใหญ่ ได้แก่

2.1 พื้นที่วิจัยที่กำหนดเป็นกลุ่มของวัดต้นแบบ สำหรับการศึกษา วิเคราะห์รูปแบบการบริหารจัดการวัดที่ดี โดยคัดเลือกแบบเจาะจงจากวัดที่ได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น วัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดที่จัดอุทยานการศึกษาภายในวัด ของจังหวัดเชียงราย จำนวน

ทั้งสิ้น 3 วัด ได้แก่ 1) วัดพระแก้ว พระอารามหลวง ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
2) วัดพระธาตุผาเงา ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และ 3) วัดท่าข้ามศรีดอนชัย
ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

2.2 พื้นที่วิจัยที่กำหนดเป็นกลุ่มของวัดทั่วไป สำหรับการศึกษา และวิเคราะห์
เพื่อพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัด ตลอดจนเพื่อการวิเคราะห์การบริหารจัดการวัด
กับกิจการพระพุทธศาสนา โดยกำหนดให้พื้นที่ในการวิจัยครอบคลุมทั้งจังหวัดเชียงราย เพื่อให้ได้
ตัวแทนสำหรับการให้ข้อมูลสำคัญ ที่สะท้อนสภาพตามบริบทของพื้นที่ได้อย่างมีนัยสำคัญ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญของการวิจัย กลุ่มของวัดต้นแบบ ทั้ง 3 วัด กำหนด
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระสังฆาธิการ แบ่งเป็นวัดละ 2 รูป รวมทั้งสิ้น 6 รูป และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
ของการวิจัย กลุ่มของวัดทั่วไป ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ และบุคคลอื่น ๆ
ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งสิ้น 24 รูป/คน ได้แก่ เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ เจ้าหน้าที่สำนักงาน
พระพุทธศาสนาจังหวัด เจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และผู้นำชุมชน/วัด/โรงเรียน

3. ดำเนินการออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล
โดยดำเนินการให้สอดคล้องกับพื้นที่การวิจัย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตามที่ได้กำหนดไว้แล้ว เครื่องมือ
ที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Group Discussion)
และการสังเกตการณ์ (Observation) ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.1 การสัมภาษณ์ โดยการกำหนดประเด็นสัมภาษณ์และผลิตแบบสัมภาษณ์
เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลตามที่กำหนด โดยประเด็นการเก็บข้อมูล จะครอบคลุมประเด็น
เกี่ยวกับ หลักเกณฑ์การบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย ที่สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการกิจการ
พระพุทธศาสนา และบทบาท ภาระหน้าที่ของศาสนบุคลากรของวัด ที่ส่งต่อการบริหารจัดการวัด

3.2 สนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เมื่อดำเนินการเก็บรวบรวม
ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มต่าง ๆ และได้ดำเนินการสรุปข้อมูลเบื้องต้น
ตามที่กล่าวมา เรียบร้อยแล้ว จึงดำเนินการในขั้นตอนการสนทนากลุ่ม เพื่อหาข้อสรุป
ของอันเป็นความคิดรวบยอดของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในประเด็นคำถามต่าง ๆ ที่ต้องการทราบ

3.3 การสังเกตการณ์ (Observation) โดยกำหนดให้มีการเก็บข้อมูล ทั้งจาก
การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยมีแบบบันทึกรายการ
ข้อมูลสังเกตการณ์ ที่สอดคล้องและครอบคลุมประเด็นที่ต้องการทราบในแง่ต่าง ๆ

4. รวบรวมข้อมูลและดำเนินการประมวลผลข้อมูล ที่ได้จากการเก็บข้อมูล ตามขั้นตอน
ที่ผ่านมา ก่อนนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์บริบทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
ในพื้นที่ศึกษา ให้สอดคล้องกับประเด็นที่ต้องการทราบ

5. สรุปผลการวิจัย และนำเสนอผลงานวิจัย ทั้งในระดับชาติ หรือนานาชาติ ต่อไป

ผลการวิจัย

1) รูปแบบการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบในจังหวัดเชียงราย พบว่า วัดต้นแบบทั้ง 3 วัด
ได้แก่ วัดพระแก้ว พระอารามหลวง วัดพระธาตุผาเงา และวัดท่าข้ามศรีดอนชัย มีรูปแบบการบริหาร
จัดการวัดอย่างเป็นระบบ มีผังโครงสร้างการบริหารจัดการวัด โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารสูงสุด มีการ
กำหนดพันธกิจในการจัดการภายในวัด มีการมอบหมายหน้าที่ให้ศาสนบุคลากรของวัดให้ปฏิบัติงาน
ในด้านต่าง ๆ เช่น มีการตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาส เพื่อดูแลงานในด้านต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินการไปด้วย
ความเรียบร้อย มีการตั้งไวยาวัจกร และคณะกรรมการวัด ให้รับผิดชอบในกิจการด้านต่าง ๆ ของวัด
โดยการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบ ทั้ง 3 วัด มีรายละเอียดรูปแบบการบริหารจัดการ ดังนี้

วัดพระแก้ว พระอารามหลวง เมื่อศึกษารายละเอียดรูปแบบการบริหารจัดการภายในวัด
ทั้งจากการสัมภาษณ์และการสังเกต พบว่า ด้านสาธารณูปการ มีการปลูกสร้างอาคารเสนาสนะ
ที่เพียงพอต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด มีการปรับปรุงทัศนียภาพ รองรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ
ของนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยว ด้านการปกครอง มีการมีรูปแบบการบริหารจัดการวัดโดยมุ่งเน้นการ
มีส่วนร่วมของศาสนบุคลากรของวัด มีการตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาส ตั้งไวยาวัจกร และคณะกรรมการวัด
โดยได้รับความร่วมมือจากศรัทธาและชุมชนเป็นอย่างดี มีการกำหนดระเบียบ ไว้เป็นแนวปฏิบัติ
ของบุคลากรของวัดอย่างชัดเจน ด้านศาสนศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ มีการให้ความสำคัญกับการ
พัฒนาด้านศาสนศึกษา เนื่องจากมีการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา คือ
โรงเรียนพุทธวงศ์วิทยา มีการมอบทุนการศึกษา และมีการตั้งมูลนิธิพุทธวิถังค์วิวัฒน์ ด้านการเผยแผ่
มีการจัดตั้งชมรมสวดมนต์วันเสาร์

วัดพระธาตุผาเงา เมื่อศึกษารายละเอียดรูปแบบการบริหารจัดการภายในวัด ทั้งจากการสัมภาษณ์และการสังเกต พบว่า ในด้านการปกครอง มีระบบการบริหารที่เป็นระบบ มีการวางโครงสร้างการปกครองภายในวัด โดยมีการตั้งผู้ช่วยเจ้าอาวาส เพื่อรับผิดชอบงานในแต่ละด้าน เช่น ด้านการศึกษา ด้านสาธารณูปการ ด้านการสอนกรรมฐาน เป็นต้น ด้านสาธารณูปการ มีการก่อสร้างและปรับปรุงอาคาร และปรับปรุงทัศนียภาพ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ด้านการศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ มีการตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม และสนับสนุนทุนการศึกษาให้พระภิกษุ สามเณร ได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ ยังมุ่งให้ความสำคัญของการศึกษากรรมฐานอีกด้วย

วัดท่าข้ามศรีดอนชัย เมื่อศึกษารายละเอียดรูปแบบการบริหารจัดการภายในวัด ทั้งจากการสัมภาษณ์และการสังเกต พบว่า วัดท่าข้ามศรีดอนชัยมีความโดดเด่นทางด้านการบริหารจัดการวัดที่มีการนำชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด ผู้นำชุมชน และศรัทธาของวัด ให้ความสำคัญร่วมมือในการช่วยเหลือวัดได้เป็นอย่างดี และมีความโดดเด่นในการจัดการวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2) การพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย พบว่า หลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการวัดให้ประสบผลสำเร็จตามภารกิจงานของคณะสงฆ์ ทั้ง 6 ด้าน และเป็นมาตรฐานเดียวกัน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งจากกลุ่มวัดต้นแบบทั้ง 3 วัด และกลุ่มของวัดทั่วไป ได้นำเสนอแนวทางในการพัฒนาหลักเกณฑ์มาตรฐาน ประกอบไปด้วย เกณฑ์มาตรฐานของการพัฒนาวัด 6 ด้าน และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงรายมีการบริหารดังนี้ คือ การบริหารจัดการด้านการปกครอง การบริหารจัดการวัดในฐานะแหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการโดยใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัด การให้ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาหรือศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อวัดและประชาชน การบริหารการเงินของวัดควรกำหนดระเบียบให้มีผู้รับผิดชอบ

การสาธารณูปการ คือ การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด ควรมีการพัฒนาวัดในด้านวัตถุทุกอย่าง ไม่เฉพาะแต่ศาสนสถานเท่านั้น ต้องมีการแผนพัฒนาวัดให้สะอาดร่มรื่น สะดวกสบาย การทำถนน ทางเดินในวัด

ด้านการปกครอง คือ การบริหารจัดการวัดที่เกี่ยวข้องกับศาสนบุคคลากรของวัด ที่จะต้องมีระเบียบ เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งมีเกณฑ์มาตรฐานเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการวัด ดังนี้

ส่วนของการจัดทำระเบียบปฏิบัติสำหรับศาสนบุคคลากรภายในวัด ควรมีการจัดทำระเบียบปฏิบัติกิจวัตรของพระภิกษุ สามเณร มีการจัดทำระเบียบปฏิบัติของศิษย์วัดและผู้อาศัยในวัด

ด้านศาสนศึกษา คือ การดำเนินการสนับสนุนทางด้านการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร ตลอดจนบุคคลากรที่อาศัยอยู่ในวัด โดยมีเกณฑ์มาตรฐานเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้ ควรมีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม มีการจัดสอนธรรมศึกษาให้แก่นักเรียน นักศึกษา ประชาชน ภายในวัด จัดพระภิกษุไปสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา เป็นต้น

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ การให้การสงเคราะห์ในด้านการศึกษา ซึ่งมีเกณฑ์มาตรฐานเป็นแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้ ควรการจัดตั้งโรงเรียน ศูนย์อบรม ชมรมต่าง ๆ ในวัด เช่น จัดตั้งโรงเรียนหรือศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ศีลธรรม จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพ จัดตั้งชมรมต่าง ๆ เพื่อรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

ด้านการเผยแผ่ คือ การดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังส่วนต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งวัดควรจะต้องดำเนินการ โดยมีเกณฑ์มาตรฐานสำหรับเป็นแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้ วัดควรมีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น ได้แก่ การทำบุญตักบาตร แสดงธรรม ปฏิบัติธรรม การเวียนเทียน หรือจัดนิทรรศการที่เกี่ยวข้อง

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ คือ การดำเนินงานในด้านการสงเคราะห์ต่อสาธารณชน มีเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้ มีการให้ความช่วยเหลือ/สงเคราะห์ด้านต่าง ๆ แก่ ประชาชน เช่น การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ การช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ การระงับข้อพิพาท/ข้อขัดแย้งของชาวบ้าน

3) วิเคราะห์การบริหารจัดการวัดกับกิจการพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดเชียงราย พบว่า **ด้านการปกครอง** ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในวัด ตามระเบียบข้อบัญญัติ กฎหมายปกครองสงฆ์ หรือมหาเถรสมาคม ได้มอบอำนาจให้เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้มีอำนาจในการบริหารจัดการวัดได้เต็มที่ แต่ในทางปฏิบัติการใช้อำนาจของเจ้าอาวาส ไม่สามารถใช้อำนาจได้เบ็ดเสร็จ จำเป็นต้องอิงอาศัยผู้นำชุมชน คณะกรรมการวัด มาช่วยในการจัดการวัดด้วย **ด้านสาธารณูปการ** ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ และการพัฒนาทัศนียภาพของวัด มีความสัมพันธ์โดยตรงกับปัจจัยด้านเงินทุน วัดที่มีแหล่งเงินทุน เงินบริจาคมาก จะช่วยเอื้ออำนวย

ในการบริหารจัดการงานด้านสาธารณูปการ ได้มากกว่าวัดที่ไม่มีแหล่งเงินทุน ด้านศาสนศึกษา ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา ทั้งแผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา จะสามารถดำเนินการได้ เฉพาะบางวัดเท่านั้น เนื่องจากปัจจัยทางด้านสถานที่ไม่เอื้ออำนวย ไม่มีบุคลากร หรือไม่มีนักเรียน ด้านการเผยแผ่ เป็นด้านที่ทุกวัดสามารถดำเนินการได้ดี เนื่องจากได้สอดแทรกอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดขึ้นอยู่แล้ว ด้านการศึกษาสงเคราะห์ เป็นด้านที่ช่วยสนับสนุน และสร้างแรงจูงใจต่อการศึกษา ของนักเรียนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการให้ทุนการศึกษาในรูปแบบต่อเนื่อง ด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยการสงเคราะห์ ช่วยเหลือแก่สาธุชน นับเป็นงานที่ทุกวัดควรต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เนื่องจากเป็นงานที่สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างวัดและชุมชน ได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักเกณฑ์และระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย จะเห็น ได้ว่า วัดต้นแบบทั้ง 3 วัด ได้แก่ วัดพระแก้ว พระอารามหลวง วัดพระธาตุผาเงา และวัดท่าข้ามศรีดอนชัย มีรูปแบบการบริหารจัดการวัดในลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ ตามพระธรรมวินัย และกฎหมายทางฝ่ายบ้านเมือง มาเป็นหลักสำหรับการบริหารจัดการกิจการภายในวัด แต่เมื่อ พิจารณาในเชิงรายละเอียด แม้โครงสร้างของการบริหารจัดการกิจการต่าง ๆ ภายในวัด จะสอดคล้อง ในทางทิศทางเดียวกัน แต่จะเห็นได้ว่าวัดต้นแบบทั้ง 3 วัด จะมีวิธีการในการบริหารจัดการวัด แตกต่างกันไป ตามบริบทของวัด ทั้งนี้เนื่องจากความแตกต่างของบุคลากร ทุนหรืองบประมาณ ทรัพยากรที่มี ตลอดจนวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ บำรุง พันธุ์อุบล (2561) ที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการองค์กรสงฆ์เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย” ได้นำเสนอหลักการบริหารจัดการวัด แบบ 5M ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่วัดจะต้องมี เพื่อให้ การบริหารจัดการวัด เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้แก่ (1) M ตัวที่ 1 : (Man) คือ ศาสนบุคลากร (2) M ตัวที่ 2 : (Money) คือ “งบประมาณ” (3) M ตัวที่ 3 : (Materials) วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ (4) M ตัวที่ 4 : (Management) การบริหารจัดการวัด (5) M ตัวที่ 5 : (Moral) หลักคุณธรรม

การพัฒนาหลักเกณฑ์ สำหรับการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย พิจารณาได้จาก ระบบการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบ ทั้ง 3 วัด ประกอบกับรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการของ วัด ที่ได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูล สืบให้เห็นว่าวัดต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงราย จะมีความสามารถบริหาร จัดการวัดให้ประสบความสำเร็จได้แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนเกณฑ์

มาตรฐานของการบริหารจัดการวัด จะแสดงออกในรูปแบบการจัดการกิจการพระพุทธศาสนาทั้ง 6 ด้าน ที่วัดได้ดำเนินการ ได้แก่ การปกครอง การสาธารณูปการ การเผยแผ่การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ กล่าวคือ จะต้องมีการดำเนินการในแต่ละด้านไม่น้อยกว่าความต้องการขั้นพื้นฐานของวัด นอกจากนี้วัดจะต้องปรับตัว ให้เกิดการบริหารจัดการวัดที่ทันต่อยุคสมัย เพื่อให้การจัดการพระพุทธศาสนาทั้ง 6 ด้าน ประสบความสำเร็จตามมาตรฐานที่ควรจะเป็น

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย มีดังนี้

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์มาตรฐานของการบริหารจัดการ และการพัฒนาวัด
เช่น เกณฑ์จากพระธรรมวินัย เกณฑ์จากกฎหมายคณะสงฆ์ เป็นต้น

2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการของวัดต้นแบบ ที่มีการบริหารจัดการวัด
ได้อย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ เช่น วัดพระธาตุผาเงา เป็นต้น

3. ได้องค์ความรู้ในการพัฒนาชุดคู่มือการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย
ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการจัดการกิจการพระพุทธศาสนา ทั้ง 6 ด้าน ซึ่งสามารถนำไป
เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย ต่อไปได้

4. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่วนราชการ
และองค์กรต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

โดยสรุปแล้ว รูปแบบการบริหารจัดการวัดของวัดต้นแบบและวัดทั่วไปในจังหวัดเชียงราย มีรูปแบบการบริหารจัดการวัดที่มีการนำพระธรรมวินัย กฎหมายคณะสงฆ์ ตลอดจนแนวปฏิบัติตามแนวทางของมหาเถรสมาคม มาเป็นเกณฑ์ในการบริหารจัดการวัด ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยี และศาสตร์การจัดการสมัยใหม่ มาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการกิจการภายในวัด โดยการบริหารจัดการวัด มีจุดเป้าหมายสำคัญเพื่อให้การจัดการกิจการพระพุทธศาสนาทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านศาสนศึกษา ด้านสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ ด้านศึกษาสงเคราะห์ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ประสบความสำเร็จและเกิดการพัฒนาในทุกด้านอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย ก็มีรูปแบบและแนวทางที่มีความสอดคล้องกับรูปแบบการจัดการกิจการพระพุทธศาสนาทั้ง 6 ด้าน ดังกล่าวเช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ก. ควรมีการนำไปบูรณาการประยุกต์ใช้กับคณะสงฆ์จังหวัดเชียงราย
- ข. ควรมีการสร้างระบบการบริหารจัดการวัดในจังหวัดเชียงราย ที่มีมาตรฐานการบริหารจัดการวัดที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน
- ค. ควรมีการนำไปปรับประยุกต์ เพื่อการบริหารจัดการวัดที่สอดคล้องกับกิจการพระพุทธศาสนา ทั้ง 6 ด้าน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- ก. ควรมีการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ และองค์กรภาคเอกชน มาช่วยการในบริหารจัดการวัด ตามแนวทางการ
- ข. ควรมีการพัฒนาให้เจ้าอาวาสได้เรียนรู้ในแง่การบริหารจัดการและการพัฒนาวัด เพื่อสร้างมาตรฐานทางด้านการพัฒนา ในระดับที่สูงขึ้น

References

- ฉลอง ช่วยธานี, บรรจบ บรรณรุจิ, และคณะ. (2562). รูปแบบการบริหารจัดการวัดด้านการปกครอง
โดยพุทธสันติวิธี. วารสารมหาจุฬานาครทรรศ. ปีที่ ๖ (๑๐).
- พัชรนันท์ จิระวัฒนภิญโญ. (2562). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานตามหลักธรรมาภิบาลของ
บุคลากร กรมปศุสัตว์สังกัดส่วนภูมิภาคในพื้นที่เขต ๔. กรุงเทพมหานคร: กรมปศุสัตว์
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- พระครูวินัยธรถวิล เรียบร้อย. (2557). การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอ
เมือง จังหวัดกาญจนบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา). มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, กรุงเทพมหานคร.
- พระครูวิสุทธิธานันท์คุณ. (2557). การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา.
(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.
- พระทินวัฒน์ สุขสง. (2558). แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก. (วิทยานิพนธ์ศิลป-
ศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ภูมิรินทร์ นาคกัน. (2561). การพัฒนามาตรฐานตัวบ่งชี้และเกณฑ์การจัดการเรียนรู้ตามรูปแบบ
Project-based learning สำหรับครูระดับประถมศึกษาตอนปลาย. (วิทยานิพนธ์วิทยา
ศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2563). โครงการศึกษาองค์ความรู้ด้านสาธารณสุขเคราะหในคัมภีร์
พระพุทธศาสนา. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ 8 (1).